

Biela veľryba

HERMAN MELVILLE

BIELA VEĽRYBA

BIELA VEĽRYBA

Herman Melville

Z angličtiny preložil

OTAKAR KOŘÍNEK

sloart

Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o.,
Bratislava 2021

Translation © Otakar Kořínek 1987, 2021

Cover illustration © Tomski&Polanski 2021

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, žiadnymi prostriedkami, ani elektronickými, ani mechanickými, ani vo forme fotokópií, nahrávok, prostredníctvom súčasného a ani budúceho informačného systému a podobne, bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-556-4751-7

*Túto knihu pripisujem Nathanielovi Hawthornovi
na znak obdivu k jeho géniu.*

ETYMOLOGIA

(Zostavil gymnaziálny suplent, medzičasom zosnulý na suchoty.)

Ten bledý suplent – vidím ho ako dnes; všetko bolo na ňom ošumelé: kabát, srdce, telo, mozog. Večne oprašoval svoje staré lexikóny a gramatiky čudnou vreckovkou, ako na posmech skrášlenou pestrými vlajkami všetkých možných národov sveta. Robil to rád; akosi vzdialene mu to pripomínalo jeho vlastnú smrteľnosť.

Keby ste si vzali na bedrá povinnosť vzdelávať spolublížnych a chceli ich naučiť, že v našom jazyku sa tomu tvorovi veľryba hovorí, ale z akéhosi nedopatrenia by ste vynechali prvú slabiku, ktorá bezmála sama jediná robí celý zmysel toho slova, ako keby ste nič nepovedali.

Hackluyt

Veľryba – šv. a dáns. hval. Názov tohto zvierata pochádza zo slova obľý či gúľať sa; hvalt znamená v dánč. oblúkovitý alebo klenutý.

Websterov slovník

Veľryba – pochádza najskôr z hol. a z nem. Wallen; angls. Walw-ian, gúľať sa, váľať sa.

Richardsonov slovník

𐤆	hebrejsky
Κητοζ	grécky
CETUS	latinsky
WHOEL	anglosasky
HVALT	dánsky
WAL	holandsky
HVAL	švédsky
WHALE	islandsky
WHALE	anglicky
BALEINE	francúzsky
BALLENA	španielsky
PIKÍ-NUÍ-NUÍ	fidžijsky
PIHÍ-NUÍ-NUÍ	eromangosky

CITÁTY

(Zostavil výpomocný knihovník.)

Ako sami uvidíte, ten úbožiak, ten svedomitý krt a červ výpomocný knihovník presnoril podľa všetkého rozsiahle vatikánske knižnice i stánky pouličných antikvariátov na celom svete a zhromažďoval všetky, i tie najnáhodnejšie zmienky o veľrybách, na ktoré naďabil či už v cirkevných alebo v svetských knihách. Preto nemožno – aspoň nie v každom prípade – pokladať tieto poprehadzované, bez ladu a skladu zhromaždené citáty, i keď autentické, za dajakú bibliu cetológie. Ani zďaleka! Pokiaľ ide o starých autorov vôbec i básnikov tu zastúpených, tieto citáty sú zaujímavé alebo zábavné preto, lebo nám z vtácej perspektívy poskytujú zbežný pohľad na to, čo si o leviatanovi mysleli, vybájili a spievali mnohé národy a generácie, našu nevynímajúc.

Buď teda zbohom, ty úbohý pomocník, ktorého som vykladačom. Patriš k onomu zúfalému, bez nádeje žijúcemu cechu bledolícich ľudí, ktorých nezohreje nijaké víno tohto sveta a ktorým je prituhé a pričervené aj svetlé sherry, no zato človek si s nimi občas rád posedí a aj jeho samého pri tom prepadne pocit úbohosti. Cez slzy sa nich usmieva a cítiac nie nepríjemný smútok, povie im bez obalu a s očami plnými a pohárom prázdny: Nechajte to, odíďte, pomocníci! Lebo čím väčší sa budete namáhať, aby ste sa zavďačili svetu, tým väčší nevdak vám bude odmenou! Kiežby som pre vás mohol vypratať Hampton Court alebo Tuileries! Lež preglgnite slzy a srdcia hore na najvyšší sťažnosť! Veď vaši priatelia, ktorí už odišli, vám v očakávaní vášho príchodu pripravujú príbytok v siedmom nebi a vyhánajú dlho hýčkaného Gabriela, Michaela a Rafaela. Tu si štrngáte iba puknutými srdcami – tam si štrngnete zvonivými pohármi!

A boh stvoril veľké ryby.

Genesis

Leviatan za sebou necháva jasnú dráhu, až hlbina zdá sa šedivou.

Jób

A Hospodin nastrojil veľkú rybu, aby pohltila Jonáša.

Jonáš

Tam chodia lode i leviatan, ktorého si stvoril, aby sa v ňom hral.

Žalmy

V ten deň navštívi Hospodin svojím mečom, tvrdým, veľkým a mocným, leviatana, dlhého hada rýchleho, a leviatana, skrúteného hada, a zabije draka, ktorý je v mori.

Izaiáš

A čokoľvek iné ocitlo by sa ešte v priepastnej papuli tej obludy, zver, čln a či kameň, všetko vzápät' vkl'zne do jej veličizného hnusného pažeráka a zhyne v bezodnej hlbine jej bachora.

Holland: Plutarchova Morálka

Indické more plodí najviac rýb a najväčšie vôbec, aké sú: z nich veľryby a vodokruty, zvané Baleane, zaberú až štyri akre čiže arpeny pôdy.

Holland: Plínius

Boli sme sotva dva dni na mori, keď tu na svitaní zjavilo sa množstvo veľrýb a iných oblúd mora. Z veľrýb jedna bola ozrutárskej veľkosti... Hnala sa k nám s papuľou rozzevenou, víriac vlny na všetkých stranách a bičujúc more pred sebou, až sa penilo.

Tooke: Lucianov Pravdivý príbeh

Navštívil túto zem tiež s prianím loviť mrože, ktorých zuby z veľmi cennej sú kosti; niekoľko z nich priniesol kráľovi... Najlepšie veľryby boli ulovené v jeho vlasti, niektoré štyridsaťosem a niektoré až päťdesiat yardov zdĺže. Povedal, že je jedným zo šiestich mužov, ktorí ich zabili šesťdesiat za dva dni.

*Otherovo či Očtherovo rozprávanie,
ako ho doslova zapísal kráľ Alfréd, r. P. 890*

A kým všetko ostatné, či zver alebo loď, čo vstúpi do hroznej hlbokánskej papule tej obludy (veľryby), hneď je stratené a pohltené,orský hrúz sa tam v bezpečí usalaší a prespí.

Montaigne: Obrana Raimonda Sebonda

Leťme, leťme! Nech si ma čert odnesie, ak toto nie je leviatan, opísaný vznešeným prorokom Mojžišom v živote trpezlivého Jóba.

Rabelais

Pečeň tejto veľryby bola na dve káry.

Stowe: Letopisy

Veľký leviatan, ktorý spôsobí, že more vzkypí ako voda v kotlíku.

Žalmy v podaní lorda Bacona

Pokiaľ ide o obludnú obrovitosť veľryby čiže zabijáča, nevieme nič isté. Bývajú nadmieru tučné, takže z jednej veľryby možno získať neuveriteľné množstvo tuku.

Lord Bacon: Dejiny života a smrti

Na vnútorné pomliaždeniny najlepšou vecou na zemi vorvaňovina je.

Kráľ Henrich

Celkom ako veľryba.

Hamlet

Ani všetka zručnosť ránhojiča
nespomôže; iba vrátiť sa späť,
tam, kde hrud' zradný výstrel z kričia
krvou zmáčal a on začal sa chvieť
jak ranený vorvaň, keď morom dá sa v let.

Kráľovná víl

Obrovské ako veľryby, ktoré pohybom ohromných tiel môžu za pokojnej tíše oceán zbičovať až do varu.

Sir William D'Avenant v predslove ku Gondibertovi

Čo je vorvaňovina, o tom ľudia právom tápu v pochybách; ved' i učení Hosmannus po tridsaťročnom skúmaní úprimne doznáva: Nescio quid sit.

*Sir T. Browne: O vorvaňovine a vorvaňovi
(z jeho Pojednania o rozšírených omyloch)*

Jak Spencerov Talus cepom moderným,
hrozí záhubou chvostom mohutným.

V boku má oštepov sto vbodnutých,
na chrbte les kopijí ježatých.

Waller:

Bitka pri Letných ostrovoch

Umele je stvorený ten veľký leviatan, zvaný republika čiže štát – (po latinsky civitas), ktorý však je iba umelým človekom.

Úvodná veta Hobbsovho Leviatana

Pochabý Mansoul to zhltol bez prežívania, ako keby to bol sleď v papuli veľryby.

Pútnikova cesta

Leviatan,
ten tvor, čo ho boh zo svojich diel
stvoril v morských prúdoch najväčším.

Stratený raj

Tam leviatan,
najväčší z živých tvorov, v hlbine
veliký jak útes spí, či pláva
podobný pevnine; a papuľou
more vsáva a dychom ho chrlí.

Tamže

Mohutné veľryby, ktoré plávu v mori vôd a v sebe plávajúce more tuku nesú.

Fuller: Štát svetský a boží

Utiahnuté striehnu pri morskom brale
leviatany veľké; však stačí im
bez pohybu ležať a rybky malé
zmýliac si cestu vklznu do papúľ k nim.

Dryden: Annus Mirabilis

Kým sa veľryba za kormou lode nadnáša, odseknú jej hlavu a člnom ju vlečú čo najbližšie k pobrežiu, ale v dvanástich až trinástich stopách hĺbky už narazí na dno.

Thomas Edge: Desať plavieb na Špicbergy. V Purchassovi

Cestou videli množstvo veľrýb, šantiacich v mori a z bujarosti fŕkajúcich dohora vodu trubicami a prieduchmi, ktorými ich príroda vystrojila na chrbtoch.

Sir T. Herbert: Plavby do Ázie a Afriky. Harrisova zbierka

Tu uzreli húfy veľrýb také ohromné, že boli nútení napredovať len s veľkou opatrnosťou zo strachu, že by na ne loďou mohli nabehnúť.

Schouten: Šiesta plavba okolo sveta

Vyplávali sme z Labe na more pri vetre s. v. na lodi zvanej Jonáš vo veľrybe...

Niektorí hovoria, že veľryba nemôže otvoriť ústa, ale to je bájka...

Často sa šplhajú na sťažne, aby sa pozreli, či neuvidia veľrybu, lebo ten, čo ju prvý objaví, má za túto námahu dukát...

Rozprávali mi o veľrybe ulovenej pri Shetlandoch, ktorá mala v bruchu za vyše suda sledov...

Jeden z našich harpunárov mi povedal, že raz ulovil pri Špicbergoch veľrybu, ktorá bola celá biela.

Plavba do Grónska r. P. 1671.

Harrisova zbierka

Tu na toto pobrežie (Fife) more niekoľko veľrýb vyhodilo. Roku Pána 1652 vyhodilo jednu osemdesiat stôp dlhú z druhu kosticovitých, ktorá (ako som bol počul) okrem obrovského množstva tuku dala 500 libier kostíc. Jej čeluste slúžia za bránu v záhrade Pitferrenu.

Sibbald: Fife a Kinross

Predsavzal som si, že skúsim, či sa mi podarí chytiť a zabiť takého vorvaňa, lebo ešte som nepočul, že by toho druhu tvora niekto niekedy zabil, taký je zúrivý a rýchly.

Richard Stafford: List z Bermúd

Veľryby v mori poslúchajú Boží hlas.

Novoanglický šlabikár

Videli sme aj hojnosť veľikánskych veľrýb, ktorých je v južných moriach viac; trúfam si povedať, že prichodí ich až sto na jednu, čo máme v našich severných moriach.

Kapitán Cowley: Plavba okolo sveta, r. P. 1729

... a dych veľryby často sprevádza taký neznesiteľný puch, že sa od toho rozum môže pomútiť.

Ulloa: Južná Amerika

Päťdesiatpäť sylfov vyberaných,
v stráži možno spoľahnúť sa na nich.
I sukníc sedem a veľrybia kosť bráni,
lež pred žiadzou nič česť neochráni.

Uhúpená kučera

Ak porovnáme suchozemské zvery veľkosťou s tými, čo prebývajú v hĺbinách morí, uvidíme, že v porovnaní s nimi sú nepatrné. Veľryba je bez pochyb najväčší zver tvorstva.

Goldsmith: Prírodopis

Keby ste mali napísať bájku pre malé rybky, nechali by ste ich hovoriť ako veľké veľryby.

Goldsmith Johnsonovi

Popoludní sme uvideli niečo, čo sme považovali za skalisko, ale ukázalo sa, že je to mŕtva veľryba, ktorú akísi Aziati zabili a teraz ju ťahali k brehu. Mali sme dojem, že sa chcú za veľrybu skryť, aby sme ich nezbadali.

Cook: Cesty

Do rozmernejších veľrýb sa zriedkakedy odvážia pustiť útokom. Z niektorých majú takú hrôzu, že na mori sa boja i len ich mená vysloviť a vozia v člnoch hnoj, vápno, jalovec a iné také veci, aby ich postrašili a zabránili im príliš blízko prísť.

Uno von Troil: Listy o Banksovej a Solanderovej ceste na Island roku 1772

Vorvaň, objavený Nantucketčanmi, je čulé, zúrivé zviera a vyžaduje si veľkú šikovnosť a smelosť od veľrybárov.

*Thomas Jefferson: Memorandum
o veľrybách francúzskemu ministrovi roku 1778*

Ráčte povedať, pane, čo na svete sa mu vyrovná?

*Zmienka Edmunda Burkeho v Parlamente
v súvislosti s nantucketským veľrybárstvom*

Španielsko – obrovská veľryba, ktorá uviazla na brehoch Európy.

Edmund Burke (kdesi)

Desiatym zdrojom kráľovho riadneho príjmu, založeným údajne na jeho ochrane a obrane morí pred pirátmi a lupičmi, je právo na kráľovské ryby, ktorými sú veľryba a jeseter. Tieto, akokože sú morom na breh vyhodené alebo ulovené blízko pri pobreží, predstavujú majetok kráľa.

Blackstone

Posádka smrtiacu hru začína:
Rodmond máva končistou kopijou,
ktorá nikdy cieľ neminie, nad hlavou.

Falconer: Stroskotanie lode

Žiarili kopuly, strechy, veže,
keď rakety vzlietali,
by klenbu nebies svetlá svieže
jasným svitom zjagali.

Oheň s vodou zrovnať chýba,
more vzdula dovysoka,
kto iný jak veľryba,
radujúc sa bezhranične.

Cowper o kráľovninej návšteve Londýna

Desať až pätnásť galónov krvi je vypudených zo srdca pri jednom sťahu nesmiernou rýchlosťou.

John Hunter: Správu o pitve veľryby (menšej)

Aorta veľryby je prierezom širšia než hlavná vodovodná rúra na Londýnskom moste a voda, ženúca sa touto rúrou, má menšiu prudkosť a rýchlosť ako krv prýščiaca zo srdca veľryby.

Paley: Teológia

Veľryba je cicavé zviera, ktoré nemá zadné končatiny.

Barón Cuvier

Na 40. stupni južnej šírky zbadali sme vorvane, ale nijakého sme neulovili, až prvého mája, keď more bolo nimi úplne pokryté.

Colnett: Plavba za účelom rozšírenia lovu vorvaňa

Vo voľnom živle vôd tam podo mnou
hádzali sa a ponárali v hrách
ryby všetkých farieb, tvarov, druhov
nevídaných a námorník aké
jakživ neuzrel; leviatan zlý
i malé tvory hmyzie vo vlnách,
hnané pudom tajomným plávali
pustými vodami, napadané
všade nepriateľmi: veľrybami,
žralokmi, obludami, čo za zbroj
meč, pílu či tesák zahnutý majú.

Montgomery: Svet pred potopou

Io! Paen! Io! Pejme chválu chvál!
To tvorov plutnatých kráľ!
Veľryby ohromnejších tiel
ani Atlantik nevidel!
Tučnejšej ryby nepozná
ani sám veľký Polárny oceán!

Charles Lamb: Chvála veľryby

Roku 1690 pozorovalo niekoľko ľudí z vysokého kopca veľryby, chrliace a hrajúce sa navzájom, keď tu jeden z nich, ukazujúc prstom na more, poznamenal: „Hľa, zelené pastviny, kde si vnuci našich detí budú chlieb dobývať.“

Obed Macy: Dejiny Nantucketu

Postavil som zrub pre Susan a pre seba a vstupnú bránu som urobil do tvaru gotického oblúka zo vztýčených veľrybích čeľustí.

Hawthorne: Dva razy rozprávane príbehy

Prišla objednať pomník pre svojho prvého milého, ktorého zabila veľryba v Tichom oceáne pred štyridsiatimi rokmi.

Tamže

„Nie, pane, to je grónska veľryba,“ odvetil Tom. „Videl som jej gejzír; chrlila vo dvoje dúhu takej krásy, že si kresťan nemôže želať krajšiu. Je to krásny kus, sud tuku!“

Cooper: Lodivod

Priniesli noviny a v Berlin Gazette sme si prečítali, že na javisku tam mali veľryby.

Eckermann: Rozhovory s Goethem

„Bože môj, pán Chace! Čo sa stalo?“ – „Veľryba nás prevrátila,“ odvetil som.

*Rozprávanie o stroškotaní veľrybárskej lode
Essex z Nantucketu, ktorú napadol a nakoniec
zničil veľký vorvaň v Tichom oceáne.
Napísal Owen Chace z Nantucketu,
prvý dôstojník uvedenej lode. New York, 1821.*

V lanoví stál za noci námorník,
spod mračien žiaril spln,
vietor divo začal duť do píšťal,
fosfor sa v brázde veľryby zajagal,
keď sa valila tmou vln.

Elisabeth Oakesová-Smithová

Dĺžka lana, natiahnutého zo všetkých člnov, ktoré sa zúčastnili na ulovení tejto jedinej veľryby, dosiahla celkom 10 440 yardov čiže bežmála šesť anglických míľ...

Veľryba niekedy metá svojím ohromným chvostom vo vzduchu, čo znie ako práskanie bičom a rozlieha sa až do vzdialenosti troch-štyroch míľ.

Scoresby

Šialený bolesťami z týchto opakovaných útokov, sa rozzúrený vorvaň neustále prevaľuje; zdvíha svoju obrovskú hlavu a široko roztvorenou papuľou chniape po všetkom, čo je okolo neho; vrhá sa hlavou proti člnom; ženie ich pred sebou veľkou rýchlosťou a niekedy ich celkom zničí.

... Je veľmi prekvapujúce, že zvyky zvieraťa takého zaujímavého a z obchodného hľadiska takého dôležitého (vorvaňa), boli doteraz celkom zanedbávané, alebo vzbudzovali len malú zvedavosť medzi početnými a v mnohých prípadoch povolanými pozorovateľmi, keď v posledných rokoch mali toľko možností a vhodných príležitostí na pozorovanie ich spôsobu života.

Thomas Beale: Dejiny vorvaňa, 1839

Cachalot (vorvaň) je nielen lepšie vyzbrojený ako opravdivá veľryba (grónska čiže pravá), lebo má strašnú zbraň na obidvoch koncoch tela, ale aj častejšie prejavuje sklony používať tieto zbrane útočne, a to spôsobom takým ľstivým, odvážnym a zlomyseľným, že lov naň pokladáme za najnebezpečnejší z lovvov na všetky známe odrody kmeňa veľrýb.

Frederick Debell Bennett: Veľrybárska výprava okolo sveta, 1840

13. októbra. „Tam chrlí!“ ozvalo sa z koša.

„Ktorým smerom?“ spýtal sa kapitán.

„Asi tridsať stupňov na zámornej strane, pane.“

„Kormidlo po vetre! Pevne držať!“

„Držím, pane!“

„Hliadka, ahoj! Vidiš ešte tú veľrybu?“

„Áno, pane! Celé stádo vorvaňov. Tam chrlí! Už sa vynára!“

„Hlás ju! Stále ju hlás!“

„Áno, pane! Tam chrlí! Tam... tam... vidím ju...“

„Ako ďaleko?“

„Pol tretej míle!“

„Hrom a peklo! Tak blízko! Zvolaj posádku!“

Ľ. Ross Browne: Výjavy z veľrybárskej výpravy, 1846

Veľrybárska loď *Globe*, na palube ktorej sa odohrali v ďalšom spomínané strašné udalosti, pochádzala z ostrova Nantucket.

Rozprávanie o vzbure na Globe.

Zapísali Lay a Hussey, ktorí ostali nažive, 1828

Keď ho raz prenasledovala veľryba, ktorú poranil, začas odrážal jej útoky kopijou, ale rozzúrená obluda nakoniec vyrazila proti člnu; on a jeho druhovia sa zachránili iba skokom do vody, keď videli, že útok je neodvratný.

Misionársky denník Tyermana a Bennetta

„Sám Nantucket,“ povedal pán Webster, „je veľmi pozoruhodným a zvláštnym zdrojom národného príjmu. Má osem alebo deväťtisíc obyvateľov, ktorí žijú na mori a každý rok podstatne prispievajú k národnému bohatstvu veľmi smelým a vytrvalým vykonávaním svojho remesla.

*Protokol reči Daniela Webstera v Senáte Spojených štátov
o vybudovaní vlnolamu v Nantuckete, 1828*

Veľryba spadla rovno naňho a pravdepodobne ho ihneď zabila.

*Reverend Henry T. Cheever: Veľryba a jej lovci
alebo dobrodružstvá veľrybára a životopis veľryby,
spísané na spiatočnej ceste komodora Prebla*

„Ak čo len mukneš,“ odvetil Samuel, „pošlem ťa do horúceho pekla.“

*Životopis Samuela Comstocka (vzbúrenca),
ktorý napísal jeho brat William Comstock.
Iná verzia rozprávania o osude veľrybárskej lode Globe*

Výpravy Holanďanov a Angličanov do Severného oceánu, ktoré mali za úlohu podľa možnosti objaviť cestu do Indie, síce nedosiahli svoj hlavný cieľ, ale odhalili zhromaždišťa veľrýb.

McCulloch: Obchodný slovník

Tieto veci sú vzájomné; lopta sa odrazí, len aby znova vyskočila; teraz, keď sú odhalené zhromaždišťa veľrýb, veľrybári zrejme nepriamo nadabli na nové stopy k onej záhadnej Severozápadnej ceste.

Z „čohosi“ nepublikovaného

Nemožno stretnúť na širom mori veľrybársku loď a nebyť prekvapený jej vzhľadom. So skasanými plachtami, s hliadkami na

sťažňoch, ktoré napäto pátrajú po širšej hladine dookola, vyzerá celkom inak než lode na normálnych plavbách.

Prúdy a veľrybárstvo. Americká výskumná výprava

Tí, čo prešli pešo okolie Londýna a iných miest, si možno spomenú, že videli veľké zakrivené kosti zasadené spriama do zeme či už ako oblúky nad bránami, alebo vchody do besiedok a možno im niekto povedal, že to sú rebrá veľrýb.

Príbeh veľrybárskeho cestovateľa z Arktického oceánu

Až keď sa člny vrátili z prenasledovania týchto veľrýb, všimli si belosi, že lode sa krvavo zmocnili divosi z posádky.

Novinová reportáž o strate a znovunadobudnutí veľrybárskej lode Hobomack

Je všeobecne známe, že iba málo posádok veľrybárskych plavidiel (amerických) sa vráti na tej lodi, na ktorej odplávali.

Plavba na veľrybárskej lodi

Zrazu sa vynorila z vody obrovská masa a vyrazila kolmo do vzduchu. Bola to veľryba.

Miriam Coffin, čiže veľrybár

Je síce pravda, že veľrybu chytia harpúnou; predstavte si však, že by ste mali zvládnuť mocného, neskroteného žrebca, keby ste ho mali uviazaného lanom iba za koreň chvosta.

Kapitola o veľrybárstve z časopisu Ribs and Trucks

Pri jednej príležitosti videl som dve tieto obludy (veľryby), pravdepodobne samca a samicu, ako pomaly plávali jedna za druhou, čo by kameňom dohodil od brehu (Tierra del Fuego), nad ktorým buk rozprestieral konáre.

Darwin: Plavba prírodopisca

„Všetci na kormu!“ skríkol dôstojník, keď sa obzrel a zbadal tak blízko pri prove člna rozzevené čeluste veľkého vorvaňa, ktoré hrozili okamžitou záhubou. „Na kormu, komu je život milý!“

Wharton, veľrybár

BIELA VEĽRYBA

Len veselo, chlapci, smelú a jasnú tvár,
veď veľrybu triafa mocný harpunár!“

Nantucketská pieseň

Veľryba stará, ryba rýb,
v oceáne máš domov,
si obor, že väčšieho niet po obzor,
si vôd kráľ kráľov.

Veľrybárska pieseň

1

ČRTANIE

Volajte ma Izmael. Pred niekoľkými rokmi – kedy presne, na tom nezáleží – som bol bez groša a na súš ma nič mimoriadne nepútalo. Preto som si povedal, že sa na istý čas vyberiem na more a pozriem si vodnú časť sveta. Takto zaháňam trudnomyselnosť a upravujem si krvný obeh. Len čo sa pristihnem, že namrzeno mraštím ústa, len čo mi v duši zavládne vlhký, mrholivý november, len čo sa pristihnem, že nevdojak postávam pred obchodmi s rakvami a pridávam sa ku každému pohrebnému sprievodu, na ktorý natrafím, ale najmä keď vo mne natoľko prevládnu moje hypochondrie, že treba kus mravnej sily, aby som nevybehol na ulicu a nezrážal ľuďom rad-radom klobúky – vtedy viem, že je najvyšší čas, aby som sa čo najskôr vydal na more. To mi nahradzuje guľku z pištole. Cato sa s okázalosťou filozofa vrhá na meč; ja pokojne nasadnem na loď. Nie je na tom nič prekvapujúce. Väčšina ľudí skôr či neskôr v živote prechováva k moru pocity veľmi podobné mojim, ibaže si ich neuvedomí.

Zadívajte sa na to ostrovné mesto Manhaťanov, opášané prístaviskami ako indické ostrovy koralovými útesmi – doráža naň príboj obchodu. Doprava či doľava, všetky ulice vás zavedú k vode. Na najjužnejšom výbežku leží Battery a jeho vznešené mólo omývajú vlny a ochladzujú ho vánky, ktoré boli ešte pred niekoľkými hodinami v nedozerne od pevniny. Pozrite na tie davy, čo neodtrhajú pohľady od vody.

Obíďte to mesto v príjemnej malátnosti nedeľného popoludnia. Vyberte sa z parku Corlears Hook k ramenu Coentis Slip a odtiaľ po ulici Whitehall na sever. Čo vidíte? Okolo celého mesta ako mŕkve stráže tisícky smrteľníkov pohrúžených do snenia o mori. Podaktorí sa opierajú o koly, podaktorí sedia na pilieroch prístavísk, podaktorí nazerajú ponad zábradlia na paluby lodí, ktoré sa priplavili z Číny, podaktorí sú vysoko v lanoví, akoby túžili po ešte lepšom výhľade na more. No všetko sú to suchozemci – cez týždeň zatvoreni medzi štyrmi stenami, pripútani k pultom, pribití k laviciam, vsadení za písacie stoly.

Ako to vysvetlíť? Vari už nie sú na svete zelené pláne? Čo tu tí ľudia chcú?

A hľa! Hrnú sa sem nové zástupy, kráčajú rovno k vode, ani čo by sa do nej chceli ponoriť. Čudné! Uspokojte sa iba na samučičkom okraji súše. Ponevierať sa v tienistom závetrí neďalekých skladísk, to im nestačí. Kdeže! Musia až sem, celkom k vode, len-len že do nej nespahnú. A potom tu stoja – sú ich celé míle. Všetko ostrovania, prichádzajú z uličiek a ulíc, prichodov a bulvárov – zo severu, z východu, z juhu, zo západu – ale tu sa zlievajú v jedno. Povedzte, čo ich sem priťahuje? Vari magnetizmus kompasových streliek všetkých tých lodí?

Podme na to inak. Povedzme, že ste na vidieku, niekde na vysočine, kde sú jazerá. Vyberte si hociktorý chodníček a v deviatich prípadoch z desiatich vás privedie do údolia k bystrine rozliatej do jazierka. Sú v tom čary. Nechajte toho najroztržitejšieho človeka, aby sa pohrúžil do najhlbšieho snenia – potom ho postavte na nohy, postrčte a on vás neomylné privedie k vode, ak na tom území voda vôbec je. Vyskúšajte to, ak sa niekedy ocitnete vysmädnutí na veľkej americkej púšti a vo vašej karaváne bude náhodou hlbavý profesor. Veru tak, každý vie, že rozjímanie sa od vekov snúbi s vodou.

Alebo si vezmime umelca. Chce vám namaľovať tú najsnivejšiu, najtienistejšiu, najpokojnejšiu a najčarovnejšiu scenériu v údolí rieky Saco. Čo bude stredobodom jeho obrazu? Tu má stromy, každý búťľavý, ani čo by v ňom býval nábožný pustovník s krížom, tam drieme lúka a na nej pospáva dobytok a tamto z chalupy ospanlivo stúpa dym. Hlboko do vzdialených lesov sa kľukato vinie cesta, vybieha až k panoráme štítov, ktoré sa kúpu vo vlastnej modravosti. No hoci obraz pôsobí ako omamný sen a hoci tamtá borovica striasa na pastierovu hlavu svoje vzdychy ani lístie, všetko maliarovo úsilie by bolo márne, keby sa pastierove oči neupierali na očarujúcu bystrinu. Vyjdite si v júni na prérie a budete sa dlhé míle brodiť po kolená v červenokasto-oranžových kvetoch ľalie tigrovitej. Čo tam chýba? Čo jediné by ešte mohlo prériu skrásliť? Voda. Niet tam ani kvapky vody! A keby Niagara bola iba obrovským pieskovým presypom, merali by ste k nej tisíce míľ, aby ste ju videli? Prečo onen chudobný básnik z Tennessee, keď z ničoho nič dostal za hrsť strieborníakov, váhal, či si kúpiť kabát, ktorý už

potreboval ako soľ, alebo sa za tie peniaze pešo vybrať na pobrežie Rockaway Beach? Prečo každého mocného, zdravého mládenca s mocnou, zdravou dušou aspoň raz posadne neskrotná túžba po mori? Prečo sa vám pri prvej ceste loďou tak tajomne zachvelo vnútro, keď vám oznámili, že zem sa stratila z dohľadu? Prečo starí Peržania pokladali more za posvätné? Prečo mu Gréci prisúdili osobitného boha, a to ešte Diovhov vlastného brata? Áno, to všetko má svoj význam. A ešte hlbší význam má príbeh o Narcisovi, ktorý nemohol zovrieť svoj mučivo krásny obraz na vode, a preto sa do nej vrhol a utopil sa. Rovnaký obraz vidíme my vo všetkých riekach a moriach. To sa na nás díva nepolapiteľný prelud života a ten je kľúčom ku všetkému.

Keď však vravím, že mám vo zvyku vybrať sa na more, kedykoľvek sa mi začnú úžiť pľúca a kaliť zrak, nemyslite si, že idem ako cestujúci. Na to treba plný mešec; ak je prázdny, je iba bezcennou handrou. Ba čo viac, cestujúci spravidla dostanú moriskú nemoc – sú škriepni, v noci nespávajú, z cesty sa netešia. Nie veru, ja nikdy nejdem ako cestujúci, a hoci som na mori ako doma, nejdem ani ako komodor, ani ako kapitán, ani ako kuchár. Vážnosť a pocty, spojené s týmito úradmi, prenechávam ľuďom, ktorí o ne stoja. Mne sa počestná námaha, prekonávanie strastí a protivienstiev a podobné veci bridia. Sotva sa stačím postarať o seba, nieto ešte o lode, bárky, brigy, škunery a čo ja viem o čo ešte. A pokiaľ ide o kuchárčinu – uznávam síce, že sa sa teší značnej vážnosti a kuchár je na palube čosi ako dôstojník – ale akosi som nikdy netúžil piecť hydinu. Pravda, keď je už upečená, správne omastená a akurátne osolená a okorenená, potom niet človeka, ktorý by o kuchárskom remesle hovoril s väčšou vážnosťou, ba až úctou ako ja. Práve vďaka modloslužobníckym sklonom starých Egyptanov k pečenému ibisovi a hrochovi vidíme dnes múmie týchto tvorov v ich ozrutných pekárňach – pyramídach.

Keď teda idem na more, idem ako obyčajný námorník – na palubu, dolu do kajuty pre mužstvo, vysoko medzi plachty. Pravda, dosť sa ma naprehávajú, po rahnách skáčem ako kobylka na májovej lúke. Spočiatku je to veru neprijemné. Uráža to ľudskú dôstojnosť, najmä ak človek pochádza z váženej starousadlickej rodiny, akou sú Van Rensselaerovci, Randolphovci

a Hardicanutovci. Ale najhoršie zo všetkého je, že ruka, ktorá teraz nosí vedro s dechtom, bola ešte nedávno všemocnou rukou vidieckeho učiteľa, pred ktorým sa triasli aj tí najbujnejší lagani. Prechod z učiteľa na námorníka je trpký, to mi verte, a treba silný odvar zo Senecu a stoikov, aby ho človek znášal s úsmevom na tvári. Ale to sa časom poddá.

Čo na tom, že mi dajaký starý pľuhavec v kapitánskej uniforme rozkáže vziať metlu a pozametať palubu? Akéže je to poníženie, ak ho položíme na váhy, povedzme, Nového zákona? Nazdávate sa, že mi to uberie na vážnosti v očiach archanjela Gabriela, keď toho pľuhavca zaraz a úctivo poslušným? Kto vlastne nie je otrokom? To keby mi niekto ráčil povedať. Nech si ma len kapitáni prehánajú, ako chcú – nech si ma do vôle štučancujú a buchnútujú, mňa uspokojuje vedomie, že to tak má byť, že každý tým či oným spôsobom dostane svoje, či už fyzicky alebo metafyzicky. A tak tento velikánsky, všesvetový buchnút obchádza dookola a my sa len navzájom pošúchajme po lopatkách a budme spokojní.

A ďalej, ako obyčajný námorník chodím vždy aj preto, lebo za námahu mi platia, ale že by cestujúci niekedy dostal zaplatené, to som ešte nepočul. Naopak, platiť musia cestujúci. A je naozaj veľký rozdiel, či platíte vy, alebo platia vám. Platiť, to je azda najneprijemnejší trest, aký nám zanechali tí dvaja zloději z rajskej záhrady. Ale dostať zaplatené – čo sa tomu vyrovná? Je vskutku neveriteľné, s akou ochotou prijímame peniaze, ak uvážime, s akým úprimným presvedčením ich vyhlasujeme za koreň všetkého pozemského zla, a ak veríme, že boháč sa za nijakých okolností nemôže dostať do neba. Oj, ako bezstarostne sa upisujeme večnému zatrateniu!

A konečne, ako obyčajný námorník sa plávim vždy aj kvôli tomu, že si zdravo precvičím údy a na prednej palube sa nadýcham čerstvého vzduchu. Lebo na svete je už tak, že čelné vetry prevládajú nad vetrami, ktoré dújú do chrbta (pravda, ak neporušíte Pythagorovu zásadu), takže ku kapitánovi na zadnej palube sa dostáva vzduch až z druhej ruky, od námorníkov na prove. Kapitán sa nazdáva, že ho dýcha prvý, ale mýli sa. Podobne prostý ľud v mnohom vedie svojich vodcov, pričom tí o tom nemajú ani potuchy. Prečo som si však zaumienil, že tentoraz pôjdem na veľrybárskej lodi, keď som predtým vždy dý-